

УДК 766:[655.533:821-343(477-87)]

DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2025.38.1.7>

ВІЗУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ: ІЛЮСТРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Вергелес Галина Ростиславівна

здобувачка ступеня доктора мистецтва,

кафедра графічних мистецтв,

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури,

Київ, Україна,

e-mail: halyna.verheles@naoma.edu.ua, orcid: 0009-0005-8276-311X

Анотація. Стаття присвячена мистецтвознавчому огляду обраних ілюстрованих видань української народної та авторської казки, що були видані коштом української діаспори протягом ХХ ст. до 1991 року, з акцентом на питаннях національної ідентичності, культурної тяглості та візуальних кодів. порушено проблему відповідальності митця перед культурною спадщиною та правильного трактування читачами ілюстрованого тексту, зокрема потреби осмисленого звернення до етнографічних джерел під час створення образів на прикладах книг з електронних бібліотек США та Канади. Також розглянуто результат свідомої відмови від використання візуальних маркерів або їх трансформації в процесі ілюстрування фольклорних текстів. Цінність аналізу полягає не лише у вивченні такого явища в межах України, але й у висвітленні підходів до створення візуального контенту митцями українського походження, які, опинившись за межами Батьківщини, зберігали й розвивали культурні традиції.

Метою статті став аналіз творів митців задля розуміння, як саме ілюстрація казки може стати засобом культурної комунікації, знайомства з культурою країни та виконувати виховну функцію. Детально розглядаються композиційні рішення художників-ілюстраторів, техніки та авторські підходи.

Методологія. У роботі застосовано методи візуального аналізу, контент-аналізу та структурно-семіотичний підхід, які були застосовані в межах міждисциплінарної методології дослідження, що поєднує мистецтвознавчий, етнокультурний, педагогічний та візуально-комунікативний підходи.

Результати. Ілюстрація в діаспорних виданнях виступала як активний засіб культурної комунікації: через деталі вбрання, побуту й архітектури митці забезпечували візуальну тяглість традиції й упізнаваність нації. Виявлено типологічні підходи до роботи з атрибутами – від ретельного відтворення етнографічних елементів до авторських інтерпретацій. Аналіз композиційних і технічних рішень показав, що саме поєднання форми, орнаменту та сценографії визначає емоційно-пізнавальний вплив ілюстрації на дитину.

Наукова новизна. Вперше вивчено специфіку використання культурних атрибутів (народного костюма, архітектурних і побутових мотивів, орнаментики) саме в ілюстрованих виданнях української діаспори ХХ ст., показано механізми їх відтворення, трансформації або свідомої відмови від них та вплив цих рішень на формування візуальної ідентичності у дитячого читача.

Практична значущість. Дослідження підтримує переосмислення візуальної спадщини діаспори в контексті сучасної художньої практики в Україні, покликане

слугувати прикладом для сучасних митців, які прагнуть поглибити власну творчу практику шляхом залучення теоретичних знань, та дають орієнтири для сучасних ілюстраторів і видавців щодо відповідального використання культурних атрибутів та можливих стратегій їх реконструкції або осмисленої трансформації.

Ключові слова: книжкова ілюстрація, народна казка, українська діаспора, культурна ідентичність, візуальні коди, мистецтвознавчий аналіз.

ВСТУП

Серед митців, які працюють над візуальним втіленням українських народних казок, доволі часто постає принципове питання: чи варто зображувати персонажів у традиційних костюмах? Чи необхідно звертатися до архівних матеріалів, вивчати побут, архітектуру, дивитись роботи інших митців, етнографічні джерела з метою формування візуального образу й більш глибокого дослідження ще до початку художньої роботи? Відповіді на ці запитання можна надати, розглянувши ілюстрацію більше як окрему художню мову, аніж базову супровідну функцію.

У книжковій ілюстрації, як і в інших видах образотворчого мистецтва, присутні авторська думка, інтерпретація, творчий пошук, які мають не менш вагомий вплив, ніж образ у станковому живописі чи скульптурі. Ілюстрація може виконувати виховну функцію, бути засобом культурної комунікації, пам'яті та «інтерпретацією тексту» [7]. Дослідниця Н. Жукова зазначає: «З одного боку, проблемі інтерпретації, зокрема й художньої, присвячено багато праць, з іншого, книжковій ілюстрації як візуальній інтерпретації текстів увага приділяється вкрай мало» [7]. У дослідженні ролі ілюстрації як носія пам'яті було звернено увагу на працю Аляйди Ассман. Науковиця стверджує: «Суспільство саме створює інститути, що піклуються про пам'ять, і виконує роль засновника та гаранта цієї пам'яті, перебираючи функцію судді у вирішенні питань щодо забуття чи збереження імені. Запізніла винагорода славою часто має компенсаційний характер: те, чим знехтували сучасники, вшановують нащадки» [1]. Діти успадковують родинні цінності й водночас несуть у собі майбутнє української спільноти — її культуру, пам'ять і тяглість. Саме тому особлива увага в суспільстві має приділятися питанням, пов'язаним із національним, моральним та духовним вихованням молодого покоління. Від того, яким буде це виховання, залежить індивідуальний розвиток дитини, формування відповідального громадянина та збереження культурної ідентичності [16]. Хочемо навести також цитату М. Токар: «Особливість дитячої книжкової графіки, дитячої ілюстрації зокрема, поєднання деталей

із зображенням загалом і з емоцією, яку вона передає, є для дитини своєрідним дороговказом до важливих моральних настанов, але поданих за допомогою яскравого образу, а не надмірного дидактизму» [9, с. 221].

Сучасна ілюстрація виконує роль актуального інструменту візуального сприйняття. О. Недзельська у своїй роботі зазначає: «Завдання ілюстратора полягає у створенні сучасного естетично-привабливого оформлення книги, з використанням яскравих кольорів та реалістичних чи декоративних зображень. Художник через ілюстрацію транслює художньо-образну систему казкового твору, що дозволяє адекватно розкрити його зміст» [13, с. 8]. І саме тому візуальний супровід казки стає ключем до емоційної взаємодії читача з книгою, особливо в дитячій аудиторії. Усі зазначені аспекти актуалізують необхідність дослідження ілюстрації як важливого елемента виховного процесу, який, своєю чергою, зумовлює потребу в поглибленому науковому вивченні згаданого феномена. Це передбачає міждисциплінарний підхід, звернення до різних галузей знань, а також аналіз архівних ілюстративних матеріалів художників, діяльність яких була спрямована на вирішення подібних виховних завдань.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз досліджень і публікацій зосереджувався на наукових працях, присвячених ілюстрації як формі мистецтва, книзі як культурному феномену та її візуальному образу. Зокрема, використано працю Н. Жукової, яка розглядає книжкову ілюстрацію як інструмент інтерпретації тексту та засіб культурної комунікації [7], а також аналіз специфіки ілюстрування дитячої книжки з мистецтвознавчої точки зору Б. Бутника-Сіверського [2]. Питання візуальної ідентичності у дизайнерських практиках розкриває В. Косів у дослідженні українських графічних кодів – орнаментів, костюмів, ландшафтів, які виступають маркерами національної належності [23].

Окрему групу становлять праці, що висвітлюють дитячу літературу української діаспори як інструмент виховання і збереження ідентичності. Тут варто відзначити дослідження

М. Варданян про діаспорну літературу як «літературу місії» [3], а також статтю Т. Плазової, присвячену діяльності українських наукових і культурних центрів у США [14]. До філософських та культурологічних аспектів репрезентації належать роботи Аляйди Ассман про культурну пам'ять [1] та А. Киридон щодо потенціалу комеморативних практик у формуванні національної свідомості [10]. Педагогічні та ідеологічні основи формування української ідентичності ґрунтовно розглянуто у монографії М. Степика [17]. Суттєвий внесок також зробили дослідники фольклору в контексті діаспори, зокрема Т. Цимбал [21] і А. Карабардін [9].

Варто зазначити: тема ілюстрації української народної казки вже довгий час перебуває у полі зору багатьох науковців і вивчається як у межах мистецтвознавства, так і в суміжних галузях – етнографії, педагогіці, візуальних студіях. Проте в межах представленого дослідження було окреслено основні підходи та аспекти, пов'язані з візуалізацією казки. Надалі можливе розширення тематики шляхом поглибленого аналізу індивідуальних художніх практик, вивчення стилістичних особливостей авторських шкіл, а також залучення маловивчених архівних матеріалів бібліотек української діаспори.

МЕТА

Метою роботи стало осмислення того, як ілюстрація народної казки, видана поза межами Батьківщини, може бути засобом культурної комунікації, збереження і трансляції національної пам'яті, а також виявом особистої інтерпретації та авторського бачення традиції. Додатковим завданням став опис ілюстрацій з погляду мистецтвознавства: аналіз композиційних рішень, стилістичних особливостей, технік виконання та авторських підходів до інтерпретації народних мотивів.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Дослідниця пам'яті А. Киридон у своїй роботі писала: «Очевидно, що кожна нація та будь-яка національна держава мають визначити для себе (свідомо чи несвідомо), за допомогою яких символів вони хотіли б презентувати себе на індивідуальному чи колективному рівні» [10, с. 9]. Протягом останнього десятиліття в українському суспільстві одним із ключових питань постає пошук інструментів та засобів, через які суспільство може досліджувати власну ідентичність, вивчати культуру та передавати ці знання іншим як внутрішньо, так і за кордон. Однією з форм репрезентації та виховання національної ідентичності

є дитячі видання, зокрема ілюстровані українські народні казки. Основним матеріалом дослідження стали дитячі книги архіву української діаспори США та Канади, видані упродовж XX століття до 1991 року і розміщені на онлайн-платформах «Діаспоріана» [6], «TULA» [23]. Зазначені видання часто використовували ілюстрацію як інструмент репрезентації культурних «маяків» – одягу, побуту, традицій – елементів, які виконували роль візуальних індикаторів та вкорінювали твір в український фольклорний простір. Часто саме через згадані об'єкти дитина сприймала казку як «свою», навіть перебуваючи далеко від історичної Батьківщини. Як зазначає дослідниця Т. Плазова, однією з головних місій української еміграції було збереження культурної спадщини [14]. Показовою у контексті питань мистецтва діаспори є праця Т. Цимбал. Авторка зазначає: «Дистанціюючись від рідного культурно-історичного ґрунту, людина позбавляється своєї міфології, потрапляє у позаміфологічний простір. Тому й виникає потреба створення власних міфів» [5]. Проблему збереження ідентичності досліджує також М. Варданян: «Ключовою ідеєю діаспорної літератури була віра у повернення дітей в Україну задля служіння їй. Провідники ідеї ставили за мету плекання української культури, традицій, мови. Тож, основним завданням культурних центрів діаспори було збереження національно-культурної та релігійної ідентичності, а також виховання молодих патріотів майбутньої держави України» [3]. Водночас наведено приклади, де ілюстрації тяжіли радше до західного стилю, ймовірно, як спосіб проявлення авторського художнього бачення, прагнення знайти діалог із новою культурною аудиторією. Наведені у відмінному від східноєвропейського стилі ілюстрації є прикладом інтерпретації візуального життя української казки. Розуміння варіативності підходів у формотворенні має, безперечно, важливе значення для сучасного ілюстратора. Доступ до архівів, досвід колег, новітні технології відкривають нові можливості переосмислення класичної казки як у межах збереження національного стилю, так і в напрямі його трансформації. Ілюстратор сьогодні має розуміти не лише естетику, а й соціальний вплив своєї роботи: ілюстрація для дітей – це також виховання, інтерпретація світу, формування базових уявлень про себе і свою національну культуру.

Однією з поставлених проблемних площин є необхідність знання та розуміння художниками ілюстративного матеріалу, пов'язаного з фольклорним спадком. Адже

від того, як їх трактують, залежить естетичне сприйняття твору та формування культурних уявлень у молодших читачів. Ілюстратор, так само як і редактори та видавці, несе відповідальність за ті смисли, які вкладаються у візуальні образи, і вони стають елементами культурної трансляції та збереження історичної пам'яті. Особливо важливо наголосити на ролі таких видань для дітей, які ще не володіють достатнім обсягом знань, але через ілюстрації формують своє перше уявлення про національні культурні маркери. Похибки у зображенні побутових чи етнографічних елементів (наприклад, якщо у зображенні героїв української казки використано вишивку, властиву іншим етносам) можуть призводити до викривленого сприйняття української культури. Тут надзвичайно доречно навести цитату з роботи Б. Бутника-Сіверського: «Корисним наслідком для акустичного образу від додавання до нього образу оптичного у вигляді малюнка ми уявляємо тільки таку форму, коли оптичний образ <...> допомагає творенню комплексного більш широкого акустично-оптичного образу» [2, с. 10]. Таким чином, ілюстрація має не лише супроводжувати текст, а й збагачувати його зміст, розширюючи горизонти сприйняття, що особливо важливо у дитячому віці.

Для дослідження було обрано ілюстровані прозові народні та авторські українські казки. Аналіз охоплює такі аспекти, як художні матеріали, стилістичні особливості, візуальні коди, емоційне враження, яке виникає під час споглядання ілюстрацій. Надані висновки про кольорові рішення ілюстрацій є гіпотетичними, адже значна частина розглянутих книжок була надрукована або сканована у чорно-білому варіанті: це пов'язано як із технічними, так і з фінансовими обмеженнями, тож реальний кольоровий вигляд ілюстрацій залишається предметом подальших пошуків і реконструкцій. Особливо цінним для нашого дослідження є аналіз візуальних деталей побуту (одяг, архітектура), наявність або відсутність яких значно впливає на сприйняття книги як носія національної ідентичності. У контексті українських казок це часто виражається через образи тварин у традиційному українському вбранні, пейзажі з хатами під солом'яними стріхами тощо. Подібні елементи відіграють важливу роль у формуванні візуального уявлення про культуру з раннього дитинства.

Відібраний ілюстративний матеріал представлено різними зразками оформлення українських казок з метою репрезентативності та порівняльного аналізу.

Видання «Медовий Телесик. Віршована казочка для менших дітей» 1953 року авторства Р. Завадовича з малюнками П. Холодного привернуло увагу нестандартним для українського фольклору головним персонажем. За своєю сюжетною структурою твір подібний до відомої народної казки «Колобок». Вибір твору про Телесика зумовлений наявністю візуальних натяків на культурну належність, а також участю свійських тварин – традиційних образів українського народного казкового нарративу. Ілюстрації до казки виконані в лінійній манері, у чорно-білій гамі. Особливу зацікавленість викликає образ жінки, яка власноруч створює з тіста головного героя: вона зображена у традиційному вбранні – вишитій сорочці, з намистом на шиї, а її волосся охайно прикрите (рис. 1). Образ українки, а також зображення архітектурних елементів, зокрема хат із солом'яною стріхою (рис. 2),

Рис. 1. Ілюстрація до казки «Медовий Телесик» Р. Завадовича, 1953 рік, США. Ілюстратор П. Холодний [12]

Рис. 2. Ілюстрація до казки «Медовий Телесик» Р. Завадовича, 1953 рік, США. Ілюстратор П. Холодний [12]

що з'являються на наступних сторінках, дозволяють чітко ідентифікувати національний контекст казки, навіть без звернення до текстового супроводу.

Під палітуркою «Українські народні казки» за упорядкуванням Оксани Іваненко 1953 року зібрано ілюстрації казок різних авторів. Обкладинка авторства Г. Сурмич виглядає актуально і сьогодні: плоскі яскраві кольорові (ймовірно, ризографічний або друк пантонами), декоративні плями, витриманий мінімалізм, авторські форми героїв казок у традиційному вбранні привертають глядацьку увагу (рис. 3). Ілюстрації далі подаються чорно-білими, у більш живописній манері та реалістично: тіні, перспективи форм, плановість. Палітра художніх засобів включає як яскраві фарби, так і тонку, деталізовану олівцеву графіку (рис. 4; 5).

Класичний твір української літератури «Лис Микита» («Fox Mykyta: Ivan Franko's

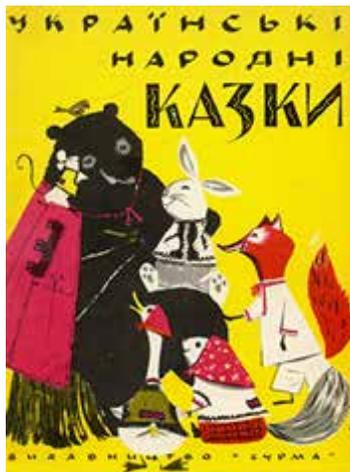

Рис. 3. Обкладинка до книги «Українські народні казки» за упор. О. Іваненко, 1953 рік, США. Ілюстратор Г. Сурмич [20]

Рис. 4. Ілюстрація до книги «Українські народні казки» за упор. О. Іваненко, 1953 рік, США [20]

Рис. 5. Ілюстрація до книги «Українські народні казки» за упор. О. Іваненко, 1953 рік, США [20]

Ukrainian classic») було перекладено англійською мовою, проілюстровано канадським ілюстратором українського походження та видано у 1978 році у США. Видання є взірцем того, як казка набуває «міжнародної належності». Відсутність характерних деталей перетворює її на історію, що могла б статися в будь-якому умовному містечку США, а не в Україні. Ілюстрації від такого рішення не стають гіршими – навпаки: це ще одне прочитання відомого сюжету. Художник Вільям Курелек майстерно створює образи та динамічні композиції, вибравши для роботи графітний олівець та чорнила. Герої Курелека «живі», мають характерні цікаві форми, емоції, які зчитуються з першого погляду (рис. 6; 7; 8; 9).

Історія про «Івасика-Дурника» видавництва «Нові дні» 1947 року, яка була надрукована у Зальцбурзі, викликає особливу зацікавленість ілюстраціями авторства Б. Єфремова, зокрема обкладинкою видання. Манера виконання зображення характерна для

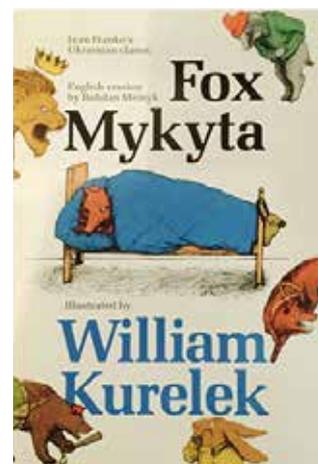

Рис. 6. Обкладинка книги «Лис Микита», Франко І., 1978 рік, Канада. Ілюстратор Вільям Курелек [22]

Рис. 7. Ілюстрація до книги «Лис Микита», Франко І., 1978 рік, Канада. Ілюстратор Вільям Курелек [22]

Рис. 8. Ілюстрація до книги «Лис Микита», Франко І., 1978 рік, Канада. Ілюстратор Вільям Курелек [22]

Рис. 9. Ілюстрація до книги «Лис Микита», Франко І., 1978 рік, Канада. Ілюстратор Вільям Курелек [22]

використання туші як основного матеріалу. У книзі для візуального супроводу є всього дві ілюстрації та обкладинка, виконані в одному стилі. На обкладинці бачимо чоловіка в традиційному козацькому вбранні (рис. 10). Ілюстрація динамічна, багата на деталі, передає сюжет казки. Також бачимо костюми, що демонструють належність персонажів казок до української національної культури. Ілюстрації виконано в «живій» манері, лінії пластичні. Глибина та об'єми зображень створюються графічними прийомами (рис. 11).

Наступний об'єкт дослідження є цікавим прикладом візуального оформлення народних казок, в якому ілюстрації вирізняються

Рис. 10. Обкладинка до книги «Івасик-Дурник: Народна казка», редакція П. Волиняка, 1947 рік, Австрія. Ілюстратор Б. Єфремов [8]

Рис. 11. Ілюстрація до книги «Івасик-Дурник: Народна казка», редакція П. Волиняка, 1947 рік, Австрія. Ілюстратор Б. Єфремов [8]

яскравою графічністю та контрастністю – вони наближаються за стилістикою до коміксів або візуальних новел. Йдеться про «Призабуті казки. Українські народні казки Придніпрянщини» за упорядництвом О. Мак, видані в Канаді у 1977 році. Ілюстрації та обкладинку виконав художник М. Михалевич. Є підстави припускати, що техніка друку всередині книги – це ризографія з ефектом фактурності та чіткої межовості зображень. Одяг, предмети побуту, знаряддя праці та інші елементи зображень з першого погляду дають зрозуміти, що події відбуваються в контексті української культури. Для прикладу, на ілюстрації, де зображена дівчина в ошатному костюмі, стилістично наближеному до козацького бароко, простежується візуальна репрезентація матеріального статусу героїні (рис. 14). Такий художній прийом підкреслює соціальні та історичні пласти в межах фольклорного наративу. Ілюстратор демонструє надзвичайний рівень майстерності: емоції персонажів передані з віртуозною точністю. Такий прийом робить

Рис. 12. Обкладинка до книги «Призабуті казки» за упор. О. Мак, 1977 рік, Канада. Ілюстратор М. Михалевич [15]

Рис. 13. Ілюстрація до книги «Призабуті казки» за упор. О. 1977 рік, Канада. Ілюстратор М. Михалевич [15]

Рис. 14. Ілюстрація до книги «Призабуті казки» за упор. О. Мак, 1977 рік, Канада. Ілюстратор М. Михалевич [15]

зображення не лише супровідними, а й емоційно-інтерпретативними. Особливо варто відзначити побудову композиційної плями: зображення взаємодіє з простором сторінки, де білий фон навколо не виконує пасивну функцію тла, а взаємодіє з малюнком, утворюючи єдиний візуальний потік (рис. 15). Така структура дозволяє гармонійно поєднати текст і зображення, не порушуючи цілісності візуального ритму. Деяких персонажів художник зображує з елементами

Рис. 15. Ілюстрація до книги «Призабуті казки» за упор. О. Мак, 1977 рік, Канада. Ілюстратор М. Михалевич [15]

карикатурності, яка посилює художню виразність образу та сприяє більш глибокому розкриттю характеру, звичок і соціального статусу героя (рис. 13).

Ілюстративний матеріал наступної книги привертає увагу візуальною експресією, а образи персонажів відзначаються виразністю, зокрема, у передачі емоційного стану задля глибокого залучення читача. У казці «Дідова дочка. Про Коваля і Бабку-Людодітку» (видана у 1957 році видавництвом «Говерля» у США) художниця О. Кульчицька майстерно відтворює елементи традиційного українського вбрання, зберігаючи автентичність і водночас досягаючи високої декоративності. Нетиповим виглядає трактування образу баби-людодітки: вона позбавлена усталених фольклорних стереотипів і постає радше як індивідуалізований персонаж із виразною візуальною характеристикою. Своїм виглядом бабка нагадує міфічного персонажа Циклопа. Графіка, попри час створення, не втрачає актуальності як із погляду стилістики, так і з огляду на змістову цілісність образотворчого ряду. Роботи художниці вирізняються цілісним художнім мисленням, у якому поєднуються глибока культурна рефлексія та виразна декоративність (рис. 16; 17; 18; 19).

Ще одним скарбом мистецької спадщини є «Українські народні казки», видані у США в 1947 році. Ілюстрації представлені в чорно-білому вигляді (ймовірно, як результат репродукування або сканування) і виконані з використанням лінійної графіки. Візуальна мова побудована на поєднанні штрихування, силуетного контуру та фактурних заливок як інструменту формування тональної глибини та просторової організації зображення. Елементи пейзажу, зокрема рослинність і ґрунт, трактовано з великою увагою до ритму та текстури: різноспрямовані штрихи варіюються за щільністю, створюючи візуально складну,

Рис. 16. Обкладинка до книги «Дідова дочка. Про коваля і бабу-людодідку», 1957 рік, США. Ілюстратор О. Кульчицька [5]

Рис. 17. Ілюстрація до книги «Дідова дочка. Про коваля і бабу-людодідку», 1957 рік, США. Ілюстратор О. Кульчицька [5]

Рис. 18. Ілюстрація до книги «Дідова дочка. Про коваля і бабу-людодідку», 1957 рік, США. Ілюстратор О. Кульчицька [5]

Рис. 19. Ілюстрація до книги «Дідова дочка. Про коваля і бабу-людодідку», 1957 рік, США. Ілюстратор О. Кульчицька [5]

декоративно насичену площину. Особливо цікавою є ілюстрація, виконана у графічній техніці, де зображено групу антропоморфізованих тварин, кожна з яких має виразно індивідуалізовані риси, що виявляють їхні соціальні ролі та характерологічні особливості. Центром композиції виступає постать свині у парадному мундирі з аксельбантами й орденами як символами влади. Навколо неї згруповані інші персонажі: ведмідь у кожусі з люлькою, лисиця у вишиванці й хустці, а також вовк у строгому костюмі. Їхні зовнішні атрибути й міміка карикатурно гіперболізовані, що типово для сатиричної графіки початку ХХ століття (рис. 21). Така стилістика дозволяє художнику не лише індивідуалізувати персонажів, але й передати критичне ставлення до суспільних типажів, зокрема до представників влади, чиновництва та селянства. Композиція є динамічною: всі фігури спрямовані до центру. Ще одна ілюстрація з видання, в якій відтворено сюжет казки «Кобилляча голова», захоплює своїм символізмом та казковістю: на тлі нічного зоряного неба в центрі композиції зображено молоду дівчину в українському народному строї поряд із гігантським черепом коня (рис. 22). Варто

Рис. 20. Обкладинка до книги «Українські народні казки», записані М. Лук'яненко (на обкладинці М. Домонтович), 1947 рік [19]

Рис. 21. Ілюстрації до книги «Українські народні казки», записані М. Лук'яненко (на обкладинці М. Домонтович), 1947 рік [19]

Рис. 22. Ілюстрації до книги «Українські народні казки», записані М. Лук'яненко (на обкладинці М. Домонтович), 1947 рік [19]

підкреслити, що художник добре обізнаний із сюжетами народних казок, особливостями української традиційної культури, зокрема народного одягу, побуту та обрядовості.

Казка «Мати-Коза» видавництва «Говерля» (1958 рік, Нью Йорк) є показовим взірцем цілісного художньо-поліграфічного оформлення, художником якого є П. Лапін. У межах статті книги представлено двома варіантами копій – з монохромною та кольоровою обкладинкою, що свідчить про наявність різних поліграфічних реалізацій однієї й тієї ж книжки або її перевидань (рис. 23, рис. 25). Особливої уваги заслуговує типографічне рішення обкладинки: гармонійне поєднання шрифтів, композиційна врівноваженість та загальна стилістика вирізняють її як окремий графічний об'єкт у структурі видання. Ілюстрації вирізняються серед подібних видань високим ступенем деталізації: персонажі реалістичні, але з фарсовими або гротескними елементами, що надає композиціям живої експресії (рис. 24). Значна увага приділена також зображенню вбрання – костюми передані з етнографічною достовірністю й графічною віртуозністю.

Ілюстрації видання української народної казки «Рукавичка», яке вийшло друком у Канаді у 1954 році, мають чітку сюжетну функцію: сторінка за сторінкою перед читачем розгортається цілісна візуальна нарація, в якій

Рис. 23. Обкладинка до книги «Мати-коза», надруковано у Чехії. Ілюстратор П. Лапін, 1919 рік [11]

Рис. 24. Ілюстрація до книги «Мати-коза», надруковано у Чехії. Ілюстратор П. Лапін, 1919 рік [11]

події казки послідовно відтворено засобами образного реалізму. Імовірно, зображення виконано у техніці гризайль: це припущення базується на характерному для техніки моделюванні об'ємі за допомогою сірих тонів, без застосування повного кольорового спектру. Увагу заслуговує також трактування персонажів. Усі тварини зображені в стилізованому українському вбранні: плахтах, спідничках, керсетках, козушках. Одяг не лише етнографічно впізнаваний, а й персоналізований – він підкреслює індивідуальність кожного героя. Так, кабан постає серйозним і поважним, тоді як лисичка візуально втілює грайливість та хитрість (рис. 28). Ілюстратор не обмежується шаблонними характеристиками, а ретельно опрацьовує міміку, позу та деталі вбрання, аби увиразнити характери. Цікавим є підхід до зображення самої рукавички – художник постійно трансформує її образ: із кожною появою вона набуває нових елементів, таких як віконця, труба або дзвіночок. Така еволюція об'єкта зображення додає розповіді театральної динаміки. Ілюстрації мають характер

Рис. 25. Обкладинка до книги «Мати-коза», надруковано у Чехії. Ілюстратор П. Лапін, 1919 рік [11]

Рис. 26. Зворот обкладинки до книги «Мати-коза», надруковано у Чехії. Ілюстратор П. Лапін, 1919 рік [11]

Рис. 27. Ілюстрація до «Рукавички», Канада, 1954 рік [16]

Рис. 28. Ілюстрація до «Рукавички», Канада, 1954 рік [16]

сценографії – простір живе, змінюється під впливом персонажів, розширюється, реагує на їхню присутність. Це створює враження справжньої театральної вистави на сторінках книги.

Автором ілюстрацій (за винятком останньої казки у збірці (рис. 33) останнього у нашому дослідженні видання також виступила О. Кульчицька Цей висновок ґрунтується на характерному авторському підписі «О. К.», присутньому також у книзі «Бабка-людодідка» та низці інших нею проілюстрованих видань. Однак не менш вагомим підтвердженням є стилістичні особливості графіки. Кульчицькій притаманна впізнавана лінія – чітка, витончена, пластична, водночас дуже органічна у взаємодії із площиною аркуша. Саме ця лінія формує образ, задає ритм і напруження композиції в ілюстраціях до книги «Вітрового батька торба. Народні казки» 1955 року (місце видання невідомо). Перед нами збірка, що об'єднує кілька українських народних казок. Помітною особливістю є варіювання стилю відповідно до конкретної казки – художники свідомо підлаштовують графічну мову до інтонації тексту. Це дозволяє говорити про сценографічний підхід до розгортання дії: простір постає змінним, рухомим, взаємодіє із персонажами, реагує на них. Візуальна цілісність зберігається завдяки

єдиному підходу до трактування образів та традиційному українському одягу, в який вбрані персонажі (рис. 29; 30; 31; 32).

Рис. 32. Ілюстрація до «Вітрового батька торба», 1955 рік. Ілюстратор О. Кульчицька [4]

Рис. 33. Ілюстрація до «Вітрового батька торба», 1955 рік. Ілюстратор В. П. (не уточнено) [4]

Рис. 29. Ілюстрація до «Вітрового батька торба», 1955 рік. Ілюстратор О. Кульчицька [4]

Рис. 30. Ілюстрація до «Вітрового батька торба», 1955 рік. Ілюстратор О. Кульчицька [4]

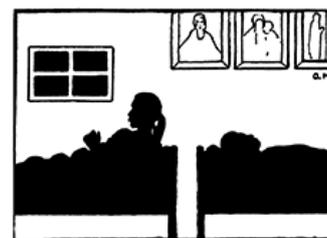

Рис. 31. Ілюстрація до «Вітрового батька торба», 1955 рік. Ілюстратор О. Кульчицька [4]

ВИСНОВКИ

Аналіз створених візуальних інтерпретацій народних казок є важливим етапом у процесі формування нової художньої мови. Така робота дозволяє ілюстратору осмислити мистецьку традицію, критично оцінити візуальні рішення інших митців: які з них варто адаптувати, чого уникати, на які помилки або спрощення звернути особливу увагу. Крім того, важливо враховувати, яке враження про персонажа формує ілюстрація: чи є образ позитивним, нейтральним, чи, можливо, носієм певної стереотипної конотації. Зіставлення сучасних підходів з історичними прикладами відкриває ілюстратору простір для експериментів: як може взаємодіяти одяг із тілом персонажа (наприклад, тварини), як виглядає образ хлопчика в українській традиції, чи можна актуалізувати архетипи, використовуючи новітні техніки або стилі. Водночас художник, який бажає бути в діалозі з минулим, може звертатися до характерних рис лінії, форми, композиції, притаманних графіці першої половини ХХ століття, зберігаючи відповідну стилістичну тяглість.

Для сучасного ілюстратора важливо володіти візуальними навичками та усвідомлювати, в якому культурному, соціальному та історичному контексті він працює. Якщо художник позиціонує себе як учасник українського візуального дискурсу, то аналіз попереднього досвіду – обов'язковий інструмент розвитку. Це дозволяє сформувати інформований образ, особливо в межах таких тематик, як фольклор та казка.

Залучення дітей до читання, створення повноформатних ілюстрованих видань, поєднання друкованої книги з доповненою реальністю чи мультимедійними вставками – усе це відображає зміну запитів сучасного читача. Тому ілюстратор має бути уважним як до традиції, так і до нових можливостей презентації. У цьому контексті ілюстрація казки – жива, пластична форма, що змінюється разом із суспільством, зберігаючи водночас свої основні функції: емоційну виразність, оповідність, доступність. Діалог візуальної мови важливий як вшанування традиції, як механізм упізнаності й культурної пам'яті. Наприклад, візуальна схожість сучасного Івасика з його класичним образом – навіть у новому стилі – дозволяє глядачеві встановити асоціативний міст між минулим і сучасністю. А отже, перед українськими ілюстраторами, які працюють із казкою та фольклорним матеріалом, постає масштабне завдання – розвивати українську ілюстративну школу та репрезентувати українські візуальні образи на вітчизняному та міжнародному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
- [2] Бутнік-Сіверський Б.С. Принципи ілюстрування дитячої книжки. Київ : Культура, 1929. 66 с.
- [3] Варданян М.В. Література для дітей та юнацтва української діаспори II половини ХХ ст. як «література місії»: стан та завдання. *Молодий вчений*. 2018. № 4(1). С. 316–319.
- [4] Вітрового батька торба. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20868/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
- [5] Дідова дочка. Про коваля і бабку-людодіжку. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/28478/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
- [6] Електронна бібліотека «Діаспоріана». URL: <https://diasporiana.org.ua> (дата звернення: 17.10.2025).
- [7] Жукова Н. А. Книжкова ілюстрація як візуальна інтерпретація тексту. *Культурологічний альманах*. 2021. Вип. 1. С. 70–75.
- [8] Івасик-Дурник : Народня казка. URL: <https://tula-online.org/items/show/2652> (дата звернення: 17.10.2025).
- [9] Карабурдін А.В. Питання української культури як однієї з галузей консолідації української нації в еміграційному виданні «тризуб» (20–30-ті рр. ХХ ст.). Publishing house Baltija publishing, 2020.
- [10] Киридон А.М. Потенціал комеморативних практик у конструюванні національної ідентичності: концептуалізація проблеми. *Історична пам'ять*. 2020. Вип. 42. С. 7–19.
- [11] Мати-коза. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17875/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
- [12] Медовий Телесик. URL: <https://tula-online.org/items/show/3468> (дата звернення: 17.10.2025).
- [13] Недзельська О.О. Ілюстрації казок-бестселерів світової дитячої літератури як прояв естетики сьогодення : дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 022 «Дизайн» / наук. кер. О.Осадча ; рец. А. Дубрівна. Київ : КНУТД, 2021. 139 с.
- [14] Плазова Т.І. Українські наукові осередки в США. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2012. Т. 14, № 3(4). С. 196–200.
- [15] Призабуті казки / іл. О. Денисенко. Київ : Веселка, 1969. 16 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2391/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
- [16] Рукавичка. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21127/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).
- [17] Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
- [18] Токар М. Художньо-естетичні особливості дитячої книжкової ілюстрації. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. С. 220–233.

[19] Українські народні казки. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13729/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).

[20] Українські народні казки. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22035/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).

[21] Цимбал Т. Фольклор як віддзеркалення українського діаспорального буття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2015. Вип. 23. С. 192–196.

[22] Fox Mykyta: Ivan Franko's Ukrainian classic. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25264/file.pdf> (дата звернення: 17.10.2025).

[23] The electronic library of the Toronto Ukrainian Library Association (TULA). URL: <https://tula-online.org> (дата звернення: 17.10.2025).

REFERENCES

[1] Assman, A. (2012). *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty* [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory] (K. Dmytrenko, L. Doronicheva, & O. Yudin, Trans.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

[2] Butnyk-Siverskyi, B.S. (1929). *Pryntsyvy iliustruvaty dytiachoi knyzhky* [Principles of illustrating a children's book]. Kyiv: Kultura [in Ukrainian].

[3] Vardanian, M.V. (2018). *Literatura dlia ditei ta iunatstva ukrainskoi diaspory II polovyny XX st. yak «literatura misii»: stan ta zavdannia* [Literature for children and youth of the Ukrainian diaspora of the second half of the 20th century as "literature of the mission": state and tasks]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4(1), 316–319 [in Ukrainian].

[4] Vitrovoho batka torba [The wind father's bag]. (n.d.). Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20868/file.pdf> [in Ukrainian].

[5] Didova dochka. Pro kovalia i babku-liudoidku [The grandfather's daughter. About the blacksmith and the ogress grandmother]. (n.d.). Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/28478/file.pdf> [in Ukrainian].

[6] Elektronna biblioteka «Diasporiana» [Electronic library "Diasporiana"]. (n.d.). Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua> [in Ukrainian].

[7] Zhukova, N.A. (2021). *Knyzhkova iliustratsiia yak vizualna interpretatsiia tekstu* [Book illustration as a visual interpretation of the text]. *Kulturolohichniy almanakh – Cultural almanac*, (1), 70–75 [in Ukrainian].

[8] Ivasyk-Durnyk : Narodnia kazka [Ivasyk-Durnyk: A folk tale]. (n.d.). Retrieved from: <https://tula-online.org/items/show/2652> [in Ukrainian].

[9] Karabardin, A.V. (2020). *Pytannia ukrainskoi kultury yak odniiei z haluzei konsolidatsii ukrainskoi natsii v emihratsiinomu vydanni «tryzub» (20–30-ii rr. XX st.)* [The issue of Ukrainian culture as one of the branches of consolidation of the Ukrainian nation in the émigré publication "Tryzub" (20–30s of the 20th century)]. Publishing house Baltija publishing [in Ukrainian].

[10] Kyrydon, A.M. (2020). *Potensial komemoratyvnykh praktyk u konstruiuvanni natsionalnoi*

identychnosti : kontseptualizatsiia problemy [The potential of commemorative practices in the construction of national identity: conceptualization of the problem]. *Istorychna pamiat – Historical memory*, (42), 7–19 [in Ukrainian].

[11] Maty-koza [The mother goat]. (n.d.). Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17875/file.pdf> [in Ukrainian].

[12] Medovyi Telesyk [The honey calf]. (n.d.). Retrieved from <https://tula-online.org/items/show/3468> [in Ukrainian].

[13] Nedzelska, O.O. (2021). *Iliustratsii kazok-bestselleriv svitovoi dytiachoi literatury yak proiav estetyky sohodennia* [Illustrations of bestselling fairy tales of world children's literature as a manifestation of modern aesthetics]. Master's thesis. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].

[14] Plazova, T.I. (2012). *Ukrainski naukovi osередky v SSHA* [Ukrainian scientific centers in the USA]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii im. Gzhytskoho – Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after Gzhytskyi*, 14(3(4)), 196–200 [in Ukrainian].

[15] Pryzabuti kazky [Forgotten fairy tales]. (1969). (O. Denysenko, Illus.). Kyiv: Veselka. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2391/file.pdf> [in Ukrainian].

[16] Rukavychka [The little glove]. (n.d.). Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21127/file.pdf> [in Ukrainian].

[17] Stepyko, M.T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

[18] Tokar, M. (2018). *Khudozhno-estetychni osoblyvosti dytiachoi knyzhkovoi iliustratsii* [Artistic and aesthetic features of children's book illustration]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 220–233 [in Ukrainian].

[19] *Ukrainski narodni kazky* [Ukrainian folk tales]. (n.d.). Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13729/file.pdf> [in Ukrainian].

[20] *Ukrainski narodni kazky* [Ukrainian folk tales]. (n.d.). Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22035/file.pdf> [in Ukrainian].

[21] Tsybal, T. (2015). *Folklor yak viddzerkalennia ukrainskoho diasporalnoho buttia* [Folklore as a reflection of Ukrainian diasporic life]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. *Seriia : Istorychni nauky – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Historical Sciences*, (23), 192–196 [in Ukrainian].

[22] Fox Mykyta: Ivan Franko's Ukrainian classic. (n.d.). Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25264/file.pdf> [in English].

[23] The electronic library of the Toronto Ukrainian Library Association (TULA). (n.d.). Retrieved from: <https://tula-online.org> [in English].

ABSTRACT**Verheles H. Visual representation of the Ukrainian folk tale: illustration as a means of preserving cultural identity**

The article is devoted to an art-historical review of selected illustrated editions of Ukrainian folk and authorial fairy tales published by the Ukrainian diaspora throughout the 20th century, up to 1991, with an emphasis on issues of national identity, cultural continuity, and visual codes. The paper addresses the artist's responsibility toward cultural heritage and the accurate interpretation of the illustrated text by readers, in particular, the need for a conscious reference to ethnographic sources when creating visual imagery, illustrated by examples from books in the digital libraries of the USA and Canada. It also examines the outcomes of the artists' deliberate refusal to use or their transformation of visual markers in the process of illustrating folklore texts. The value of this analysis lies not only in studying this phenomenon within Ukraine but also in highlighting the approaches to visual storytelling developed by artists of Ukrainian origin who preserved and evolved cultural traditions, while living abroad.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the works of these artists to understand how the illustration of a fairy tale can serve as a means of cultural communication, as an introduction to national culture, and as an educational tool. The study pays particular attention to illustrators' compositional solutions, techniques, and authorial approaches.

Methodology. The research employs methods of visual analysis, content analysis, and a structural-semiotic approach, integrated within an interdisciplinary framework that combines art-historical, ethnocultural, pedagogical, and visual-communicative methodologies.

Results. Illustration in diaspora editions functioned as an active medium of cultural communication: through depictions of clothing, everyday life, and architecture, artists ensured the visual continuity of tradition and the recognizability of the nation. Typological approaches to working with cultural attributes were identified – from meticulous ethnographic reconstruction to individual artistic interpretations. The analysis of compositional and technical solutions demonstrated that the combination of form, ornament, and scenography determines the emotional and cognitive impact of illustration on a child.

Scientific novelty. For the first time, the study examines the specific use of cultural attributes – folk costume, architectural and household motifs, ornamentation – in illustrated editions of the Ukrainian diaspora of the 20th century. It reveals the mechanisms of their reproduction, transformation, or conscious omission and the influence of these choices on shaping visual identity in young readers.

Practical relevance. The research contributes to the reinterpretation of the diaspora's visual heritage within the context of contemporary artistic practice in Ukraine. It also provides practical guidelines for illustrators and publishers concerning the responsible use of cultural attributes and possible strategies for their reconstruction or meaningful transformation, serving as an example for artists seeking to deepen their creative practice through theoretical reflection.

Keywords: book illustration, folk tale, Ukrainian diaspora, cultural identity, visual codes, art-historical analysis.

AUTHOR'S NOTE:

Verheles Halyna, Third-year PhD student, Program «Doctor of Arts», National Academy of Fine Arts and Architecture, Kyiv, Ukraine, e-mail: halyna.verheles@naoma.edu.ua, orcid: 0009-0005-8276-311X.

Стаття подана до редакції: 16.10.2025.

Стаття прийнята до опублікування: 12.11.2025.

Стаття опублікована: 20.11.2025.